

*Стеван Врачар,
редовни професор Правној факултету у Београду*

УСТАВНОСТ СРПСКЕ ДРЖАВЕ У СВОМЕ ВРЕМЕНУ

Схваћена у својој сложености и вишедимензионалности, а пре свега као израз писаних политико-правних докумената или основних закона, *уставности* Кнежевине Србије током XIX века и Краљевине Србије почетком XX века носи печат свога времена, у пуном смислу ових речи. Иако су одређујућу улогу имали историјски склопови, политичке прилике, односи политичких снага (унутрашњих али и спољашњих), несумњиво је да су у свим донетим уставима тог доба долазиле до изражаја, на својеврстан начин се фиксирале — друштвена свест, идејна структура, нормативна и идеолошка пројекција и дато стање и програмске оријентације уставотвораца. У те творевине уграђиване су идеје и принципи, који су имали, пре свега, дубоке корене у друштвеној средини, али су представљали и неку врсту одјека, рецепције, прилагођавања оновремених европских доминантних социјалних, политичких и културних идеја. Иако су услови били непојмљиво тешки, обележени херојским устаничким и ослободилачким прегнућима једне периферне провинције Отоманске Царевине, најпре против локалних везира и дахија, а касније и против саме Порте, али и тешким поразима, суровим борбама и обрачунама не само с Турцима него и између присталица двеју супротстављених династија, рано формираних политичких партија, локалних моћника и властодржаца — просто је задивљујуће колико је у тој угњетеној, пет векова тлаченој, понижаваној „раји“, дакле српском народу (и поред цивилизацијско-културне заосталости и готово свеопште неписмености) било снажно осећање „била времена и „Полива ејохе“ баш на плану *државношворности*, па и оне специфичне *модерне уставошворности*. Тековине велике француске револуције 1789, много пре и много више но у далеко развијенијим земљама, нашле су плодно тле у „српској револуцији“, у „васкрслој држави српској“. Сразмерно брзо, у драматичним биткама стварана је ограничена монархија, с принципима модерно организованог државног апарата, законодавства, управе, независног судства, све шире утврђиваних основних права грађана, дакле, једног *модерној државно-правној порећка*. Чак неписмени или полуписмени људи из народа, а поготово школовани у развијеним европским земљама, умни људи и државници су откривали величанствене стваралачке потенцијале и на овом пољу. Србија је постајала не само значајан чинилац на Балкану него и европски позната држава. Невелика, али значајна. Била је окружена опасним и непријатељски расположеним империјама, али и малим народима који су јој се дивили, у њој налазили подстицајан пример за сопствено ослобођење. Србија се конституисала у језгру српског народа као аутентична национална држава. У њене темеље су уграђене огромне жртве. Српском народу нико и ништа и никад није поклањао: он је све што је постигао изборио сопственом борбом, преданошћу највишим идеалима слободе, отпором против најмоћнијих империја, али и поштовањем слободе и стремљења других малих народа. Србија се отргла од азијатског депотизма и конзерватизма и чак спектакуларно остваривала идеју сопствене *европеизације*. Она је изградила сопствени *политички и државно-правни идентитет*, у готово немогућим условима. Она је изазивала дивљење не само својих пријатеља него и смртних непријатеља, нарочито у оним историјским приликама када је буквално довођен у питање њен не само државноправни опстанак него и пуко физичко-биолошко бивствовање целокупног народа. То се нарочито показало током првог светског рата. Србија и српски народ су у својој целокупној историји, а нарочито у на-

значеном раздобљу, на овом уклетом балканском тлу, успевали да опстану, са чашћу и достојанством, и начином који мало који други мали народ познаје. Велик у најтежим искушењима, тај мали народ је широкогруд чак и према својим бившим непријатељима. Он је, међутим, можда и превише, политички индолентан, можда и привидно превише трпељив, према онима који су се често и премного окористили ужасним жртвама које је сам српски народ подносио зарад бољитка и напретка и осталих јужнословенских народа. Зато оставља утисак праве *историјске фарсе* када су се управо из редова осталих народа често и превише — па и данас — појављивали само непријатељски расположени елементи који су прибегавали најподлијим средствима да би напакостили српском народу, да би затрли његове историјске тековине, да би му перфидно отели и ускратили крваво стечену државност и уставност. Као да заборављају историју и чињеницу да Србија и српски народ управо у најкритичнијим тренуцима откривају сав свој *историјски пошеницијал*, своју *цивилизацијско-културну величину*. Србија и српски народ умеју да цене друге, чак прилежно да уче од других, али и сви други би, ваљда, могли имати бар толико разборитости, ако не и поштовања и симпатија према Србији, да не насрћу на слободу српског народа, кад год могу и како год могу, да му ускраћују оно што је сам изборно, да га понижавују, да му у тобожњој слободи — отимају елементарна права и слободе. Бар српски народ зна шта је слобода и не може трпети понижавања оних који никад у историји нису сами извојевали сопствену слободу.

Ето, у томе је онај *дубоки историјски смисао* српске државности и уставности.